

УДК 347.462

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1202290>

Х.В. КМЕТИК,

доцент кафедри цивільного права і процесу Навчально-наукового юридичного інституту Національного авіаційного університету, кандидат юридичних наук, м. Київ, Україна; e-mail: khkmetyk@gmail.com;

Л.Г. ТАКАДЖІ,

студентка Навчально-наукового юридичного інституту Національного авіаційного університету, м. Київ, Україна

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВІРНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА

KH.V. KMETYK,

Associate Professor, Chair of Civil Law and Process, Educational and Scientific Law Institute of National Aviation University, Ph.D. in Law, Kijv, Ukraine; e-mail: khkmetyk@gmail.com;

L.G. TAKADZHI,

Student, Educational and Scientific Law Institute of National Aviation University, Kijv, Ukraine

ESSENCE AND PECULIARITIES OF THE CONTRACTUAL REPRESENTATION

Представництво є одним з інститутів цивільного права, за допомогою якого учасники цивільного обороту можуть брати участь у цивільних відносинах через представника, який вчиняє правочини від імені та в інтересах особи, яку він представляє. Найпоширенішим видом представництва на сьогодні є представництво за договором або, як його називають інакше, договірне представництво.

Становлення України як самостійної, демократичної, правової держави та подальша її інтеграція у європейський та світовий простір вимагає створення для громадян України тих гідних умов життя, в яких можливості набуття, реалізації та захисту суб'єктивних прав та юридичних обов'язків усіляко полегшаться та розширяться, і саме інститут представництва є ефективним засобом розвитку такого суспільства.

Дану тему також досліджували такі вчені, як: О.В. Дзера, Ю.О. Заїка, Р.А. Майданик, О.А. Підпригора, С.О. Погрібний, В.В. Резнікова, І.В. Спасибо-Фатєєва, Р.О. Стефанчук, Г.П. Тимченко, С.Я. Фурса, Є.О. Харитонов, О.І. Харитонова, Я.М. Шевченко, С.І. Шимон, Р.Б. Шишка, В.Л. Яроцький та інші. Праці цих учених заклали підвалини розуміння специфіки представницьких відносин та сформували базові підходи до правового регулювання таких відносин. Однак у національній правовій доктрині спеціальні дослідження, що висвітлюють проблеми окремих

видів представництва, наразі практично відсутні. Тому метою статті є розширення знань в галузі вчень про правову природу договірного представництва шляхом дослідження поняття представництва, підстав його виникнення, сутності та особливостей договірного представництва як такого. Новизна роботи полягає в системності досліджень теоретичних і прикладних проблем інституту договірного представництва в цивільному праві України.

За В.В. Цюрою представництво в цивільному праві визначається як «цивільне організаційне правовідношення, в силу якого одна особа (представник) має можливість вчиняти правочини та інші правомірні юридично значимі дії в межах наданих йому повноважень від імені та в інтересах іншої особи (принципала), щодо третіх осіб, при поінформованості останніх про це, чим безпосередньо створює, змінює або припиняє цивільні права та обов'язки і несе відповідальність перед особою, яку представляє» [1, с.174–176]. На нашу думку, це є найбільш вдалим визначенням в українській науковій цивілістиці, оскільки воно як розкриває поняття та сутність представництва, так і вказує на його ознаки.

Представництво класифікують залежно від підстав його виникнення. Так, відповідно до ч.3 ст.237 Цивільного кодексу України, представництво виникає на підставі договору (договірне

або представництво за договором), закону (законне або представництво за законом), акта органу юридичної особи (договірне або законне в залежності від походження такого акту) та з інших підстав, встановлених актами цивільного законодавства.

Правова природа договірною представництва. Вважається, що договірне представництво виникає за волею дієздатної особи, яка звертається за допомогою до представника для вчинення правочинів. У науці цивільного права існує декілька позицій з приводу того, чи виникає договірне представництво виключно за волею особи, яку представляють, чи для цього необхідне і волевиявлення представника.

Так, О.Л. Невзгодіна [2, с.63–64] трактує договірне представництво як таке, що виникає не тільки за волею особи, яку представляють, але одночасно і за волею представника. Неможливість виникнення договірною представництва без волі особи, яку представляють, очевидна. Не менш очевидним є той факт, що без зустрічного волевиявлення майбутнього представника прийняти на себе представницькі функції, договірне представництво виникнути не може. Два зустрічних волевиявлення дають не що інше, як договір між особою, яку представляють та представником, що спрямований на виникнення відносин представництва. Тому підставою виникнення договірною представництва може бути тільки згода сторін, зафіксована у договорі [3, с.89–90].

Водночас, Ю.О. Заїка дає таку дефініцію представництва за договором: це таке представництво, яке виникає в результаті угоди між представником та принципалом. Для здійснення такого представництва необхідно отримати довіреність, яку той, кого представляють, видає представникові як доказ наданих йому повноважень [4, с.128]. С.Н. Ландкоф договірним називає таке представництво, яке побудоване на згоді між представником та довірительом. Найчастіше це договір доручення. Договірне представництво може виникати і на основі трудового договору. Межі повноваження договірною представника визначаються виключно за згодою довірителя [5, с.123].

Деяко іншої точки зору дотримуються Ю.К. Толстой та А.П. Сергєєв, які вважають, що договірне представництво виникає виключно за волею учасників договору, але по суті це не суперечить наведеному вище. Тому, як вірно зазначила І.О. Гелецька, доцільно все таки зазначений вид представництва іменувати саме договірним в силу того, що у даному випадку

без договору, згоди, домовленості не зможуть виникнути відносини представництва [6, с.97].

Своєрідної позиції дотримувався О.С. Йоффе [7, с.198–199], коли доводив, що добровільне та договірне представництво – це не тотожні поняття. Його аргументи базувалися на тому, що внутрішня сторона у добровільному представництві інколи може бути заснована не на договорі, а на інших актах права (наказ керівника, службова інструкція), і, оскільки має місце добровільне представництво, останнє здійснюється у порядку виконання представником службових обов'язків. Зовнішня сторона у добровільному представництві (повноваження) найчастіше виражається в односторонньому договорі (довіреності). А сам договір, навіть договір доручення, не містить повноваження особи і тому не може бути підставою внутрішньої сторони добровільного представництва.

Із твердження О.С. Йоффе можна зробити висновок, що представництво може існувати окремо у формі добровільного та окремо у формі договірною. Але п.1 ст.244 ЦК України встановлює, що за довіреністю може здійснюватися представництво, яке ґрунтується на договорі.

На думку В.К. Андрєєва, взаємовідносини представництва сторін також виникають в силу угоди (трудової). Коли особа влаштовується на роботу для виконання певних трудових функцій, вона тим самим автоматично дає згоду на подальші дії керівника щодо неї при виконанні своїх посадових обов'язків. О.О. Рузакова також вважає, що представництво виникає на підставі трудового договору. Тобто, представники такого підходу вважають, що трудовий договір є підставою виникнення повноваження на представництво в осіб, призначених на певні посади в підприємствах, установах, організаціях, що обслуговують потреби споживачів шляхом укладення угод. Це, наприклад, продавці, касири, приймальники багажу тощо. Так, продавці магазинів представляють їхніх власників у відносинах із громадянами при укладенні договорів купівлі-продажу від імені торговельних підприємств. Вони не потребують для цього спеціальної довіреності, оскільки у цьому випадку підставою виникнення повноважень є трудовий (або аналогічний йому) договір, а наявність повноваження підтверджується (можливість пересвідчитися у їх наявності для третіх осіб створюється) самою обстановкою, в якій діє представник.

Однак, неможливо не погодитись з думкою І.Ю. Доманової, що під час виконання трудових обов'язків працівники (продавець у роздрібній

торгівлі, касир) не є представниками юридичної особи, вони здійснюють діяльність самої юридичної особи. Саме в цьому контексті слід тлумачити положення ст.1172 ЦК України: якщо діяльністю працівника під час виконання ним трудових (службових) обов'язків завдано шкоду третім особам, то відповідальність нестиме юридична особа як за свої власні дії. У зв'язку з цим трудовий договір не можна розглядати як підставу виникнення представницьких відносин [8, с.141].

Інша справа, коли працівник уповноважений довіреністю на виконання дій від імені юридичної особи, які виходять за межі його трудових обов'язків. У такому разі працівник виступає цивільно-правовим представником юридичної особи. З цього приводу Б.Б. Черепакін правильно звертає увагу на те, що «видача працівнику довіреності на вчинення від імені юридичної особи правочинів та інших правомірних юридичних дій не є ненормальною практикою, а навіть є необхідною, оскільки лише органи юридичної особи вправі здійснювати ці акти своїми волевиявленнями» [9, с.139]. У цьому разі для виникнення представницьких відносин працівнику видається довіреність від імені юридичної особи, тобто відповідно до термінології чинного ЦК України представництво виникає на основі акту органу юридичної особи.

І.О. Гелецька також вважає, що укладення трудового договору не є підставою для представництва. Автор говорить про те, що відносини між потенційним працівником і власником юридичної особи не можуть виникнути без згоди між останніми. Оскільки зазначені відносини регулюються нормами трудового законодавства, як висновок, договір, що укладається між ними, є трудовим (і не має значення, в якому вигляді він існує: чи це є завізована керівником заява працівника про прийняття на роботу, чи укладений між ними особисто трудовий договір в усній формі, за яким слідує подання потенційним працівником заяви про прийняття на роботу). Лише після взаємного погодження між власником і працівником акти органу юридичної особи (установчі документи, службова інструкція) стають обов'язковими для певної категорії працівників, які можуть виконувати представницькі функції від імені юридичної особи. Таким чином, для виступу працівника від імені юридичної особи як представника останньої необхідна сукупність певних юридичних фактів (юридичний склад): трудовий договір і видача довіреності органом юридичної особи [6, с.124].

Що ж стосується суб'єктів представницьких правовідносин, як вже зазначалося, відповідно до ч.2 ст.237 ЦК України не є представником особа, яка хоча і діє в чужих інтересах, але від власного імені, а також особа, уповноважена на ведення переговорів щодо можливих у майбутньому правочинів. Крім того, особливістю представництва є те, що це обов'язковим є вчинення юридично значимих дій, спрямованих на реалізацію суб'єктивних прав і законних інтересів осіб, яких представляють. Це істотна відмінність представництва від інших суміжних правових конструкцій. Так, посередництво, агентування, комісія, порука, договори на користь третіх осіб, управління майном, посильництво, рукоприкладництво здійснюються від власного імені, а не від імені іншої особи. Їхні дії можуть мати як юридичний, так і фактичний характер, на відміну від представництва. Виняток становить лише агентський договір, оскільки агент може здійснювати юридичні дії від імені принципала, що є важливою ознакою представництва. Межі наданих повноважень прописуються у договорі, а для відносин з третіми особами принципал на підставі договору видає агенту довіреність.

Класичною формою представництва є договір доручення, оскільки дії повіреного призводять до виникнення прав та обов'язків не в нього, а безпосередньо в принципала. Договір доручення спрямований на встановлення та врегулювання «внутрішніх» відносин між представником та особою, яку представляють [8, с.127].

Місце довіреності в представницьких правовідносинах. Для здійснення договору доручення довіритель видає повіреному довіреність. Так, Р.Б. Шишка визначає поняття довіреності для договірного представництва через її функції, серед яких виділяє:

- уповноважуючу – наділяє представника певними повноваженнями на вчинення правочинів в інтересах особи, що видала довіреність;
- верифікаційну – вказує на особу представника. У довіреності зазначаються його офіційні дані за паспортом. Якщо вчинений за довіреністю правочин підлягає документуванню, тоді вказуються дані про довіреність, а також остання (незалежно від того, чи є вона разовою, генеральною або безвідкличною) додається до цього документа. Так, довіреність додається до документа, на підставі якого вчинено правочин, наприклад, здійснено переказ коштів – у такому разі до платіжної відомості;
- обмежуючу – вказано безпосередні правочини, на які уповноважено представника, та

термін дії довіреності. Інколи вказується об'єкт і третя особа – наприклад, у довіреностях на отримання заробітної плати, пенсії.

Таким чином, на думку автора, довіреність – виданий представнику особою, яку представляють, в установленому порядку письмовий документ для представництва перед третіми особами [10, с.76].

В. Вольфсон ще свого часу вказував, що «взаємини між довірником та довіреним визначено у договорі доручення. У цьому договорі визначено їхні внутрішні взаємини. Цей договір не торкається третіх осіб. Але призначення доручення полягає у тому, щоб через довіреного зв'язати безпосередньо довірника з контрагентом. Для цього треба, щоб внутрішні взаємини поміж довірником та довіреним мали свій зовнішній вираз, який був би доступний для відома третіх осіб... На підставі умов праці, того чи іншого службовця, на підставі того, що саме він робить на підприємстві, здебільшого легко встановити також і межі його повноважень, що належать тому або іншому представникові... Але здебільшого договори з довіреним складаються поза підприємством довірника, що цей довірений обслуговує. У такому випадку потрібне формальне визначення його вповноважень. Для цього й служить довіреність» [11, с.145].

О.Л. Невзгодіна писала, що передбачена законом можливість фіксації повноваження не в договорі доручення, а в окремому документі, що складається і підписується особою, яка представляється, в односторонньому порядку, має на меті... бажання законодавця надати суб'єктам цивільного права найширші можливості для використання представництва в набутті та реалізації своїх прав та обов'язків. Довіреність в даному випадку і виступає свого роду документом, який здійснює фіксацію повноважень повіреного. О.П. Сергєєв та Ю.К. Толстой вважають, що функції довіреності можуть виконувати й інші письмові документи, наприклад службове посвідчення директора філії, страхового агента; дорожній лист, що видається водію, тощо. Так, дійсно, це можливо за умови, що в них передбачені повноваження представника, їх обсяг і дата видачі як обов'язковий реквізит довіреності, без якої вона вважається нікчемною.

Отже, оскільки договірне представництво виникає на підставі договору та може підтверджуватись довіреністю, то саме цими документами

визначаються повноваження представника, які він зобов'язаний виконувати чесно, якісно та своєчасно. Обсяг цих повноважень або однозначно й конкретно обумовлюється в договорі чи довіреності, або ж останні визначають наявність представницьких повноважень у цілому. В останньому випадку, на наш погляд, можливі складнощі при вирішенні питання про вихід представника за межі наданих йому повноважень, оскільки вони не є чітко визначеними. З огляду на це може виникнути низка проблем щодо того, чи дійсно принципал уповноважував на певні дії представника, чи ні. Тут вже слід враховувати, чи діяв представник добросовісно. Так, О.В. Дзера з цього приводу наголошує, що повноваження представника можуть бути визначені конкретно, шляхом перерахування довірених йому дій, або в загальному вигляді, з передачею представнику загальних повноважень на вчинення правочинів від імені особи, яку представляють. У цьому випадку представник може вчиняти будь-які дії, які міг би вчиняти сам принципал, якщо їх вчинення не суперечить сутності представництва та підставам його виникнення [12, с.568–569]. Безперечно, тоді враховуються і законодавчі обмеження діяльності представника та можливості вчинення ним тих чи інших правочинів або інших юридичних дій, а також безпосередні мета і правові наслідки здійснення представницьких повноважень.

Таким чином, договірне представництво – це такий вид представництва, правовідносини якого виникають на підставі договору або іншого акту, в основі якого лежить волевиявлення особи, яку представляють (довірителя), та особи, яка представляє (повіреного), а також домовленість між ними. Договір доручення є безпосереднім проявом правовідносин щодо представництва. Він опосередковує відносини представництва, для яких характерною є наявність двох видів юридичних зв'язків – внутрішніх і зовнішніх. Якщо для оформлення внутрішніх відносин (довіритель – повірений) застосовується договір доручення, то зовнішні відносини (довіритель – треті особи) визначаються за допомогою довіреності, яку довіритель видає повіреному. В свою чергу, трудовий договір, на нашу думку, не є підставою представництва в цивільному праві. Агентський договір може бути підставою виникнення відносин представництва за певних умов (вчинення юридично значимих дій від імені принципала).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цюра В. В. Інститут представництва в цивільному праві України: автореф. ... дис. докт. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2017. 535 с.

2. Невзгодина Е. Л. Представительство. Договор поручения. Доверенность. *Вопросы правового регулирования в социалистическом обществе*. 1973. № 18. С. 61–69.
3. Шаповал Л. І. Представництво в цивільному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2007. 197 с.
4. Цивільне право України. Загальна частина : навч. посіб. / за ред. І. А. Бірюкова, Ю. О. Заїки. К. : Алерта, 2014. 510 с.
5. Ландкоф С. Н. Основи цивільного права. К. : Радянська школа, 1948. 213 с.
6. Гелецька І. О. Правове регулювання відносин представництва у цивільному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. К., 2005. 205 с.
7. Советское гражданское право : учебник / под ред. О. С. Иоффе. Л. : ЛГУ, 1958. 511 с.
8. Доманова І. Ю. Інститут добровільного представництва в цивільному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. К., 2006. 222 с.
9. Черепакhin Б. Б. Органи и представители юридического лица. *Ученые записки ВНИИСЗ*. 1968. Вып. 14. С. 131–139.
10. Цюра В. В. До питання форми окремих представницьких договорів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 39 (1). С. 75–80.
11. Вольфсон В. Підручник цивільного права. Х. : Юридичне видавництво Наркомюсту УРСР, 1927. 216 с.
12. Цивільне право України : навч. посіб. / за ред. Г. Б. Яновицької, В. О. Кучера. Львів : Львів. дер. ун-т внутрішніх справ, 2011. 468 с.

REFERENCES

1. Tsyura, V. V. (2017). *Instytut predstavnytstva v tsyvil'nomu pravi Ukrayiny* [Institute of representation in civil law of Ukraine]. Doktors'ka dysertatsiya thesis. (12.00.03). Kyiv (in Ukr.).
2. Nevzgodina, Ye. L. (1973). *Predstavitel'stvo. Dogovor porucheniya. Doverennost'* [Representation. Contract of commission. Power of attorney]. *Voprosy pravovogo regulirovaniya v sotsialisticheskom obshchestve*, (18). 61–69 (in Russ.).
3. Shapoval, L. I. (2007). *Predstavnytstvo v tsyvil'nomu pravi* [Representation in civil law]. Kandydats'ka dysertatsiya thesis. (12.00.03). Kyiv (in Ukr.).
4. Biryukov, I. A., & Zaika, YU. O. (Reds.). (2014). *Tsyvil'ne pravo Ukrayiny. Zahal'na chastyna: navch. posib.* [Civil law of Ukraine. General part: teaching manual]. Kyiv: Alerta (in Ukr.).
5. Landkof, S. N. (1948). *Osnovy tsyvil'noho prava* [Fundamentals of Civil Law]. Kyiv: Radyans'ka shkola (in Ukr.).
6. Helets'ka, I. O. (2005). *Pravove rehulyuvannya vidnosyn predstavnytstva u tsyvil'nomu pravi* [Legal regulation of relations of representation in civil law]. Kandydats'ka dysertatsiya thesis. (12.00.03). Kyiv (in Ukr.).
7. Ioffe, O. S. (Red.). (1958). *Sovetskoye grazhdanskoye pravo: uchebnyk* [Soviet civil law: a textbook]. Leningrad: LGU (in Russ.).
8. Domanova, I. YU. (2006). *Instytut dobrovil'noho predstavnytstva v tsyvil'nomu pravi Ukrayiny* [Institute of Voluntary Representation in the Civil Law of Ukraine]. Kandydats'ka dysertatsiya thesis. (12.00.03). Kyiv (in Ukr.).
9. Cherepakhin, B. B. (1968). *Organy i predstaviteli yuridicheskogo litsa* [Bodies and representatives of a legal entity]. *Uchenyye zapiski VNIISZ*, (14). 131–139 (in Russ.).
10. Syura, V. V. (2016). *Do pytannya formy okremykh predstavnyts'kykh dohovoriv* [To the question of the form of individual representative contracts]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Pravo*, (39/1). 75–80 (in Ukr.).
11. Volfson, V. (1927). *Pidruchnyk tsyvil'noho prava* [Textbook of civil law]. Kharkiv: Yurydychne vydavnytstvo Narkomyustu URSR (in Ukr.).
12. Yanovyts'ka, H. B., & Kuchera, V. O. (Reds.). (2011). *Tsyvil'ne pravo Ukrayiny: navch. posib.* [Civil law of Ukraine: teach. manual]. L'viv: L'viv. der. un-t vnutrishnikh sprav (in Ukr.).

Надійшла 13.11.2017

Кметик Х. В., Такаджі Л. Г. Сутність та особливості договірної представництва. Форум права: електрон. наук. фахове вид. 2017. № 5. С. 175–180. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_5_27.pdf

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1202290>

Розглянуто та проаналізовано правову природу договірної представництва шляхом дослідження поняття представництва, підстав його виникнення та сутності договірної представництва як такого, що дозволяє розширити розуміння про інститут представництва в цілому та договірне представництво, як різновид першого.

Ключові слова: *інститут представництва, підстави виникнення представництва, представництво за законом, договірне представництво, договір доручення, довіреність*

***

Кмэтык Х.В., Такаджи Л.Г. Сущность и особенности договорного представительства

Рассмотрена и проанализирована правовая природа договорного представительства путем исследования понятия представительства, оснований его возникновения и сущности договорного представительства как такового, что позволяет расширить понимание об институте представительства в целом и договорное представительство, как разновидность первого.

Ключевые слова: *институт представительства, основания возникновения представительства, представительство по закону, договорное представительство, договор поручения, доверенность*

***

Kmetyk Kh.V., Takadzhi L.G. Essence and Peculiarities of the Contractual Representation

Representation is an insufficiently investigated way of realizing civil legal relations that prevents formation of the established practice of law enforcement on these issues because of the presence of gaps in understanding of the concept, legal nature and types of representation. A significant scope of the fundamental issues of legal regulation of representation have not been properly resolved in the normative practice and theoretical researches due to the lack of development of the doctrinal principles of the regulation of representation as a way to implement civil legal relations. This article should help to determine a place of such legal relations in the system of civil law, disclose their nature and criteria for distinguishing between the related legal structures and contribute to the stability of their legal regulation. Therefore, further scientific development of the general theoretical problems of contractual representation in civil law, its separate kinds, in particular, contractual representation, is a prerequisite for the introduction of better legal regulation of this method of implementation of civil legal relations. In this article authors consider and analyze a nature of contractual representation by studying the concept of representation, the grounds for its arising and the essence of the contractual representation with a purpose to expand the understanding of the institution of representation in general and the contractual representation as a kind of the first. It is concluded that a contractual representation is a kind of representation, the legal relationship of which arises on the basis of contract or other act, based on the will of the person represented (the principal) and the person representing (the assignee), as well as the arrangement between them. A specific agreement on representation is a contract of power of attorney which is the basis for the emergence of relationship of voluntary representation, regardless of the form in which it is concluded, and not issued on the basis of power of attorney. While the power of attorney should be considered not as a basis for the establishment of representative relations, but as a written document addressed to the third parties, through which the authorized and simplified form of the authority of the representative is performed.

Key words: *institute of representation, grounds of representation, representation by law, contractual representation, contract of power of attorney, power of attorney*